

⁷³ Gábor István: Egy régi épület új élete – Kúria, Nemzeti Galéria, Párttörténelmi Intézet. In *Budapest*, 1974. június, 12. évf., 6. szám, 16. p.

⁷⁴ http://www.neprajz.hu/kiallitasok/nagy_Rakosi_4.jpg [2013. szeptember 19.]

⁷⁵ Bugár-Mészáros 2013, i. m. 10. p.

⁷⁶ Gábor, 1974, i. m. 16. p.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Granasztói Péter – Sedlmayr Krisztina – Vámos-Lovay Zsuzsanna: *Átváltozások. Palotából múzeum* (Metamorphoses. From Palace of Justice to Museum.) Budapest, 2012, Néprajzi Múzeum. / KépTár 3./

⁷⁹ Verbóci Patrícia felvétele.

Amikor az igazságügyi szervezetről annak fizikai valójában beszélünk, két tényezőről mindenképp szó esik. Az egyik a személyi állomány, közöttük is elsősorban a bírák. A másik a dologi feltételek, amelyek közül kiemelkednek a házak, azaz a bírósági épületek. E tanulmány az utóbbi elemmel foglalkozik: általában a bírósági épületekkel és a Magyar Királyi Kúria palotájával mint kiemelt épülettel.

Általánosságban elmondható, hogy legszembeütőbbben egy bírósági épületben kapcsolódik össze *a jog és az építészet* világa, így amikor bírósági épületekről beszélünk, jogi és építészeti kérdésekkel egyaránt foglalkozunk. Werner Gephart írja, hogy a bíróság mint épület három szabályrendszert foglal magában: a bírósági szervezet szabályozási rendszerét, ennek hatását az építési technikai szabályokban, és számos olyan absztrakt szabályt, amely egy jogrendszer karakterét meghatározza.¹ Tulajdonképpen egy bírósági épület a jogi normák egy sajátos kivételét jelenti a fizikai valóságban. E közegben így a legalapvetőbb kérdés az, hogy: *Mi szükséges egy bírósági épület megvalósításához?* A válasz összefoglalható néhány lépésben, amelyek mentén eljuthatunk a szervezeti reformoktól a kész bírósági épületig. Ebben a folyamatban a *kiindulási pont* a feladat meghatározása, amely jelen esetben nem más, mint az *igazságügyi szervezet kiépítése*. Ez szorosan összefügg a 19. század második felében Európa-szerte megvalósult bírósági szervezeti reformokkal.

1. Az igazságügyi szervezet reformja

Az 1867-es kiegyezés után az igazságszolgáltatás modernizálása volt az állam előtt álló egyik legfontosabb feladat, amelyhez a kormányzat hamarosan hozzálátott. A folyamat több évtizedet vett igénybe, amelynek állomásait eljárásjogi és szervezeti törvények mutatják. Jól tudjuk, hogy a kiegyezést követően a polgári peres eljárás reformját célzó 1868. évi LIV. tc. az igazságszolgáltatási szervezetet is érintette,² majd pedig döntő lépést jelentett az 1869. évi IV. tc., amely elválasztotta egymástól az igazgatási és az igazságszolgáltatási tevékenységet. Innen külön utakon járt e két tevékenység, amely a következő évtizedekben – lefordítva ezt az építészeti nyelvére – két különböző típusú és funkciójú középület megjelenését vonta magával Magyarországon is: a bírósági és a közigazgatási épületekét.³

1869 után megszülettek az első szervezeti törvények, amelyek alapvetően meghatározták a későbbi magyar bírósági szervezetrendszert, ugyanis az 1871. évi XXXI. és XXXII. törvényekkel létrejöttek az elsőfolyamodású

Megyeri-Pálffy Zoltán

Az igazságügyi szervezet a fizikai valóságban: a Kúria épülete

bíróságok. A következő évtizedek szervezeti reformjai (1876, 1881, 1890,⁴ 1897, 1912) megteremtették a dualizmus korának jól ismert igazságügyi szervezetét, amelynek az ún. *rendes bíróságai* relevánsak a jelen téma szempontjából. Ezek azok az általános hatáskörű, hierarchikus rendszerben működő bíróságok, amelyek *helyhez kötöttek és állandóak* voltak.⁵ E két jellemző nem csupán a működésükre vonatkozott, hanem fizikai létükre is, s ehhez *épületekre* volt szükség.

Az állami igazságszolgáltatási szervezet kialakításakor természetesen nem épülhettek azonnal új, a közigazgatási épületektől elkülönülő bírósági épületek. Nem véletlen, hogy az 1871. évi XXXI. tc. átmeneti intézkedései körében kitért az elhelyezés kérdéssére, s elrendelte, hogy a törvényhatóságok és községek ingyenesen engedjék át az addigi helyiségeket az ítélezés számára.⁶ Azonban ez a helyzet már akkor sem volt kielégítő.⁷ Egyértelmű volt, hogy az új bíróságoknak új épületeket kell emelni.

A szervezet és a funkció összefüggései

A modernizálás tehát ezekben az évtizedekben egy új bírósági szervezetrendszert eredményezett, amelynek fizikai térre is szüksége volt, amit a megfelelő épület biztosított. Egy épület megalkotásánál mindenkor alapfeltétel a *funkció* meghatározása. Egy bírósági épület funkcionalitása esetében az egyik szempont tehát az igazságügyi szervezet struktúrája.

A dualizmus kori rendes bírósági szervezet négy szintű volt (Magyar Királyi Járásbíróságok, Magyar Királyi Törvényszékek, Magyar Királyi Ítéltáblák és a Magyar Királyi Kúria), amelynek mindegyikéhez rendelni kellett egy-egy épületet. Ez *elvileg* négyféle bírósági épületípust jelentett volna, azaz járásbírósági, törvényszéki, ítéltáblai épületeket és a Kúria épületét. A következő időszak építkezései meg is valósították ezeket a típusokat, azonban a célszerűség megkívánta azt, hogy egy-egy fórumot egyazon épületben helyezzenek el, ekképp *többfunkciós*

létesítmények szolgálták az igazságügy különböző tevékenységeit.

Azonban nemcsak a szervezet kialakítása határozza meg egy bírósági épület milyenségét, hanem az *eljárás jog* is. Ez a tényező az, amely leginkább és legáltalánosabban hat az épület kialakítására. Ekképpen egy bírósági épületnek *speciális térigénye* van.

A bíraskodás speciális térigénye

A törvénykezés térigényének alakulása szorosan összefügg az eljárási jog kodifikációjával. Ez részesele a 19. század változásainak, amelyek alapvető nyomot hagytak a jogi kultúrán is, hiszen a társadalmi változások, a polgárság emancipációja együtt járt a gazdasági fejlődéssel. Az egyén szabadsága központi politikai fogalomná és az alkotmányos állam meghatározó követelményévé vált. Ez a politikai változás, mozgás erősen érintette az igazságszolgáltatást. A bírák függetlensége, a szóbeliség, a nyilvánosság alapelve, a laikusok részvétele a büntetőeljárásban felváltotta az írásbeli és titkos eljárást. Ezek a változások magukkal hozták az igazságügyi építészet változását. Míg a titkos és írásbeli eljárás elfért egy kis teremben, addig a szóbeliség, nyilvánosság nagy teret igényelt.⁸

A francia jogban az 1806. évi polgári eljárásjogi kódexszel⁹ realizált alapelvek, a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosság, a 19. században hosszú éveken át formálták a bírósági épületeket, hiszen ezek az elvek olyan téri megoldásokat kívántak meg, amelyek a korábbi írásbeli eljárásoknál szükségtelenek voltak, fel sem merültek. Ebből adódik, hogy az eljárási jog igényeinek megfelelő bírósági épületek fejlődésében jól látható egy kísérleti periódus. Egy ilyen izgalmas időszak következett be például a Rajna-vidéken, ahol a napóleoni megszállás hatására a francia eljárási jog érvényesült, s ennek megfelelően kellett átalakítani, illetve kialakítani a bírósági épületeket.

Ezt a többéves kísérletező periódust írja le Konrad Schall értekezésében a Badeni Nagyhercegség példáján keresztül.¹⁰ Ebből kiderül, hogy a német államok között az elsők egyike volt Baden, amely az 1831–32-es eljárásjogi reformmal bevezette a nyilvánosság elvét, s ekképp szembesülnie kellett azzal, hogy ennek milyen építészeti térigényei vannak. Az egyik ilyen szembeötlő változtatási igény a felsőbíróság épülete kapcsán jelent meg. A freiburgi Hofgericht épülete, illetve emeleti ülésterme – kis mérete és elhelyezkedése miatt – nem volt kielégítő a nyilvánosság számára, ezért 1832-ben a bíróság új, nagyobb termet keresett a szomszédos épületszámnyban. A nyilvános ülésterem ezután mind elsőfokú, mind fellebbviteli tárgyalásoknak helyet adott.¹¹

Azonban nemcsak a felső, hanem az alsó bíróságok életét is megváltoztatták ezek az elvek. Mivel alkalmas épület kevés állt rendelkezésre, meg kellett oldani ezen a szinten is a feladatot. Ez azonban nem volt egyszerű, hiszen míg a közigazgatási épületek tervezése terén volt tapasztalata a badeni építésügyi hatóságnak, addig a bíróságoknál nem. Így teljes bizonytalanság uralkodott a tervezendő épületek helyiségkiosztásánál. Jól mutatta ezt

az a felső-rajnai kerületi kormányzat által az igazságügyi minisztériumnak küldött kérdéssor, amelyben a vádlottak, a tanúk, az ügyvédek és a hallgatóság helyigénye felől érdeklődtek, illetve hogy kellenének-e az eljárásbeli személynékek külön helyiségek a tárgyalóterem közelében. Valamint mekkorák legyenek a börtöncellák, amelyekben a vizsgálóbíró lefolytathatja az eljárását. A minisztériumi válasz útmutatás helyett a tapasztalatlanságról árulkodott, csak a tárgyalótermekre vonatkozóan utaltak a *francia* megoldásra.¹² A következő években az építészeti hivatal a francia minták alapján dolgozott ki egy mintatervet a badeni bíróságok ki-, illetve átalakítására.¹³

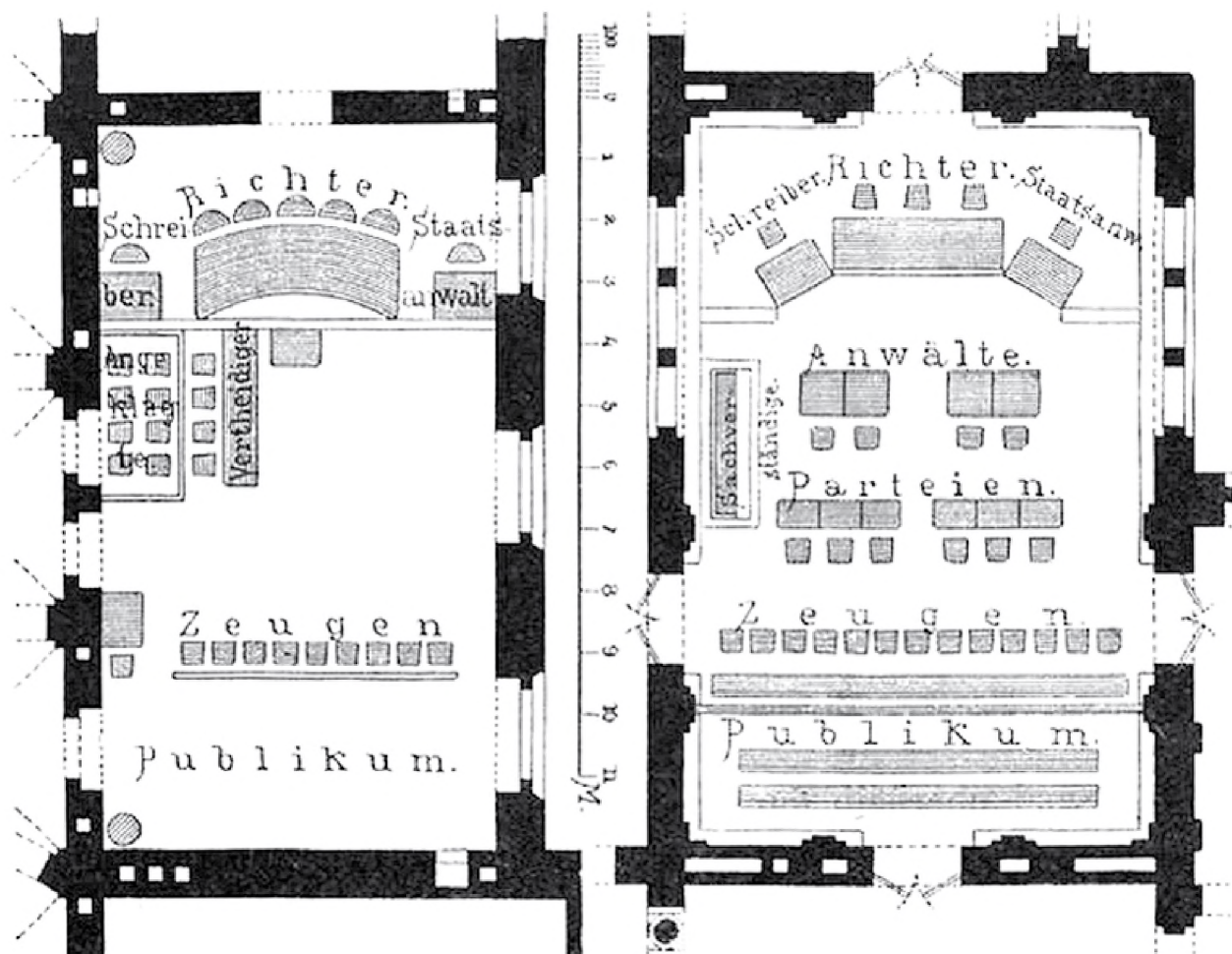
Azonban nemcsak a közvetlenség és nyilvánosság elve volt hatással a bírósági épületekre, hanem a laikus bíraskodás megjelenése is. Ez Badenben is újabb fejtrést okozott, miután 1864-ben bevezették az ülnökbíraskodást, ami még nagyobb termet kívánt. Ez már találkozott az építészeti fejlődéssel is, ugyanis az 1850-es években elterjedt az a nézet, hogy „a belső funkcióknak kívül is tükrözödni kell, hogy általa a bíróságok függetlenségét hangsúlyozzák, azt, hogy az igazgatási épületektől eltérő karakterűek”.¹⁴ Az igazságügyi reform következtében első fokon működő laikus bíraskodás épületen belüli helye, az ülnöki tárgyalóterem mint az épület legfontosabb helyisége kapott hangsúlyt azzal, hogy az épület középtengelyébe, a középrizalítkba került. Emellett a földszinti *ruszti-kázás*¹⁵ pedig a ház alapját, úgyis mint az új igazságügyi törvényt, mint a badeni törvényhozás megbízható alapját szimbolizálta.¹⁶

A magyar fejlődés

A badeni, illetve a többi (német) állam fejlődésével szemben Magyarországon a kodifikáció évtizedekkel később indult be, és lassan haladt előre, s ez, továbbá az anyagi alapok hiánya is hátráltatta a modern eljárásjogi elveknek megfelelő bírósági épületek megjelenését. Ugyanakkor az is fontos jelenség, hogy Magyarország e viszonylagos lemaradás következtében már *kész mintaként* használhatta mind a modern eljárásjogot, mind az ezt kiszolgáló bírósági épülettípust. A kész minta tényleges meghonosodása – elsősorban az építészet terén – a század harmadik harmadára, negyedik negyedére esett, amikor néhány eszterdó alatt bírósági épületek sokaságát építtette fel az állam országszerte, s ezzel megvetette a ma is funkcionáló bírósági épületállomány alapjait.

Ez a magyarországi *mintakövetés* mind a kodifikációban, mind az építészetben történelmi kapcsolataink miatt is sokszor a német megoldások felé fordult. Mire az 1880-as, 1890-es években Magyarországon felfutott a bíróságok építése, addigra Németországban már kialakult egy építészeti *sémarendszer*, amely a modern eljárásjoghoz alkalmazkodott. Ebben a sémarendszerben már stabilan rögzült, hogy az eljárásjogi igényeket miként elégítheti ki egy bírósági épület. Jól jelzi ezt, hogy már az *építészeti szakkönyvek* is külön típusként tárgyalták a bírósági épületeket.¹⁷

Ebben a periódusban építészeink általános figyelme az osztrák fejlődés mellett a német építészet felé fordult,

Büntető tárgyalóterem Berlin-Moabit Büntetőbíróságán és polgári tárgyalóterem a drezdai bíróságon.¹⁸

amit az is megalapozott, hogy nemcsak a bécsi, hanem a berlini akadémián sajtóították el a szakma alapjait, bár a kiegyezést követően a kormány modernizálási szándéka a honi felsőoktatást is érintette. Ennek keretében változott meg például az 1856 óta működő József Politechnikum jogi helyzete, amely 1871-től mint József Műegyetem adott keretet többek között az építészképzésnek.¹⁹ Ennek ellenére a századfordulókig általános volt, hogy az építészhallgatók külföldön fejezték be stúdiumaikat. Elsősorban a berlini Építészeti Akadémián (Bauakademie) és a bécsi Szépművészeti Akadémián (Akademie der Schönen Künste) találkozhattunk magyar építészhallgatókkal.

Az oktatás mellett a szaksajtó²⁰ is jelentősen hozzájárult építészeink műveltségének bővítéséhez. „Közép-Európában már 1836-tól mérvadó forrásnak számított a bécsi *Allgemeine Bauzeitung*, melyet a német nyelvterület központjaiban a következő évtizedekben számos hasonló orgánus követett.”²¹ Ebből következően is kézenfekvő volt, hogy a magyarországi igazságügyi építkezésekhez a német nyelvterület adta a mintát. Ezekből meríthettünk mind járásbíróságaink, mind törvényszékeink, mind pedig felsőbbbíróságaink megalkotásához.

Ezek között az épülettípusok között fontos szerepet töltenek be az ún. *igazságügyi paloták*, amelyeknek specialitásai külön figyelmet érdemelnek.

Az igazságügyi paloták specialitásai

Az egyik ilyen speciális vonás a *komplexitás*, amely elsősorban a funkcióból ered. Egy igazságügyi palota jellemzően alsófokú és fellebbviteli bíróságokat is magában foglalt. Révai Nagy Lexikona a „Bírósági épületek” címszava alatt ír a bíróságok funkciósemájáról: „A kir. törvényszékek rendszerint kir. ügyészséggel és a székhelyen működő kir. járásbírósággal egy bírósági épületben helyeztetnek el (törvénykezési épületek, törvényházak). A földszintet a legtöbb helyen a kir. járásbíróság, a tkvi osztály és a vizsgálóbíró foglalja el [...]. Az első emeletre kerül az elnökség a segédhivatalokkal és a polgári osztály [...] míg a második emeleten a büntető osztály és a kir. ügyészség van.”²² Mindemellett tipikus megoldás volt, hogy egy ilyen igazságügyi komplexumban helyezték el a büntetés-végrehajtást is.²³

E számos funkció *nagyméretű* épületet követelt meg, amelyben egy tető alatt, de mégis egymástól elkülönülve működnek az egységek. Az összeszervezés viszont elérhetővé tett minden intézményt a jogkereső közönség számára, s az építési költségeket is kedvezőbbek voltak.

Mindez a praktikum miatt alakult így, azonban nem ettől vált a ház *palotává*²⁴, hanem az állami, bírósági reprezentációs igénytől.²⁵

Egy ilyen palota annak a felfogásnak a felelevenítése volt, hogy az építészet nemcsak funkcionális, hanem jelentéshordozó is. Éppen ezért egy ilyen igazságügyi palota ki kellett, hogy fejezze a polgári igazságszolgáltatás függetlenségét, a bírói hatalmat, a jog hatalmát.²⁶ Mindezt formálásában, szimbólumrendszerében, a nagyközönség számára is olvasható alaprajzi rendszerében mutatta meg. Ezek – találkozóva a korszellemmel, a korstílussal – a historizáló építőművészet kiemelkedő alkotásaivá tették az igazságügyi palotákat.

A magyar igazságügyi paloták sorában – amelyek szerette a történelmi Magyarországon kiemelt elemeivé váltak a nagy- és közép- városok településképe²⁷ – fontos helyet foglalt el budapesti társuk. Ez a fontosság nemcsak abból fakadt, hogy ez a ház a Magyar Királyi Kúria otthona volt, s ekképp a fővárosban volt megtalálható, hanem abból is, hogy építészetileg is meghatározó volt a magyar (bírói) épületállományban. Minderre tekintettel a továbbiakban a bírói épületek létrejöttének folyamatát a budapesti Igazság-

ügyi Palota történetén keresztül folytatjuk, s egyúttal a jog, a szervezet és kodifikáció világából átlépünk az építészetébe, ahol egy épület megalkotásának evidens eleme az építész és az építészeti terv.

Az építész és az építészeti terv

Egy építészeti terv milyensége elsősorban a tervező kvalitásait tükrözi. Az állami építkezések mindenkor nagy lehetőséget adnak az építészeknek tehetségük megmutatására. Az állam mint építtető – a feladat és a szándék függvényében – vagy pályáztatás útján választja ki a tervező építész, vagy közvetlen megbízással kéri fel a munkára. Míg az előbbi mindenkor alkalmas az építészsakma széles mozgósítására, szakmai viták elindítására és az egyének bemutatkozására, addig az utóbbi általában már konkrétumokról szól. Konkrét személyekről, konkrét célokról, konkrét feladatokról.

Ez utóbbi történt a Kúria épületének esetében is, az igazságügy-miniszter 1891. november 7-én kelt 10982. sz. rendeletével²⁸ kérte fel Hauszmann Alajost a Budapesti építendő új igazságügyi palota tervezésére.

Az építész

A ház tervezője tehát az a Hauszmann Alajos volt, akinek nem volt ismeretlen a feladat, s ő maga sem volt ekkor már ismeretlen a szakmában. Az 1890-es évekre már számos magán- és állami megbízás alapján épült ház tervezését jegyezte.²⁹ A Szkalnitzky és Koch irodájában eltöltött időszakban alkalma nyílt már egy új kúriaépület tervezésében részt venni,³⁰ majd pedig ő tervezte a Budapesti Törvényszéki Palotát, amely a tervezési program szerint a budapesti királyi törvényszék polgári és büntető osztályát, a budapesti királyi ügyészség vizsgálati fogházát, a

budapesti királyi kereskedelmi és váltó-törvényszéket, az V. kerületi királyi járásbírószéket és a budapesti királyi büntető járásbírószéket foglalta magában.³¹ E programból kiderül, hogy Hauszmann-nak volt alkalma egy komplex igazságügyi épület tervezése során megismerni a funkcionális követelményeket.

Ilyen tapasztalatok mellett vágathatott bele a legfelsőbb szintű bírói fórum, a Magyar

Királyi Kúria épületének tervezésébe, amely ezúttal is egy komplex igazságügyi épület megalkotását jelentette, ugyanis az épületnek a Kúrián kívül a Budapesti Királyi Ítéltábla, valamint a királyi Fő- és Koronaügyészség hivatali helyiségeinek is otthont kellett adnia.³² Így ennek az építési programnak megfelelően indult meg a tervezés.

A tervezés és az előképek

A tervezést meghatározta a helyszín, amelynek kiválasztását hosszas keresgélés, mérlegelés, különböző álláspontok ütközése előzött meg.³³ Ez végül az épülő Országház mellett, a budapesti V. kerületben, a Nádor, Alkotmány, Honvéd és Szalay utcák által határolt telken történt meg, ahol elfért a mindkét bíróságot magában foglaló épület.

Hauszmann nemcsak saját tapasztalatai, hanem a nagy európai minták is segítettek egy megfelelő felsőbbbírói épület kialakításában. Ezen épületek körében a mintát a brüsszeli igazságügyi palota jelentette, amely komplexitásával és monumentalitásával definiálta a korszak igazságügyi palotáját.³⁴

A brüsszeli igazságügyi palota. Joseph Poelart, 1860–1883³⁵

Paul Wallot berlini Reichstag épülete (1882–1894) és Hauszmann Alajos budapesti Igazságügyi Palotája (1893–1896)³⁹

Bár Hauszmann is ismerhette a brüsszeli épületet, mégsem azt választotta formai mintának. Az építészeti szakirodalom³⁶ Paul Wallot berlini Reichstag épületét tekinti a Budapesti Igazságügyi Palota előképeként. Az 1884 és 1894 között épült Reichstag valóban meghatározó volt a korban, olyannyira, hogy formavilága nemcsak a budapesti, hanem többek között a lipcsei, a müncheni és a bécsi igazságügyi palotákon is visszaköszön.

Hauszmann nem pusztán a szakmai ismeret vezethette a Birodalmi Gyűlés épületéhez, hanem személyes kapcsolat fűzte annak tervezőjéhez, Paul Wallothoz, akit még berlini tanulóévei alatt ismert meg.³⁷

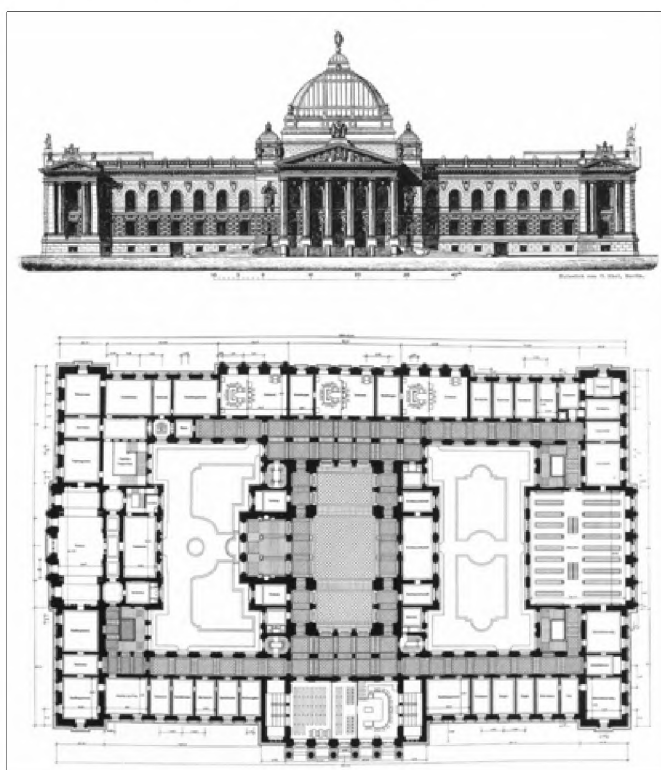
Ahogy Ybl Ervin írja: „A Kúriában [...] Hauszmannak Wallot iránt való hódolata is érvényesül, de építésünk itt méltó idősebb kollégájához, sőt bizvást állíthatjuk, hogy a Kúriának főhomlokzata nemesebb, könnyedebb a berlini Országház frontjánál.”³⁸

A Reichstag épülete elsősorban tömegalakításában adott mintát a Kúria épületéhez, kivéve a kupolát. Hauszmann felismerte, hogy az épülő Országház magasba törő kupolája mellett nincs helye egy másik kupolának, ezért inkább vízszintes parkányoknak adta át a hangsúlyt. Hauszmann így az Országháztól eltérő stílust választott, a „római barokk-stílust, melyet az arányok és részletek szigorúságának fentartása mellett az antik szemlemben”³⁴⁰ használt fel. A főhomlokzat tagolásának alapja „három erős kiszökelék”.

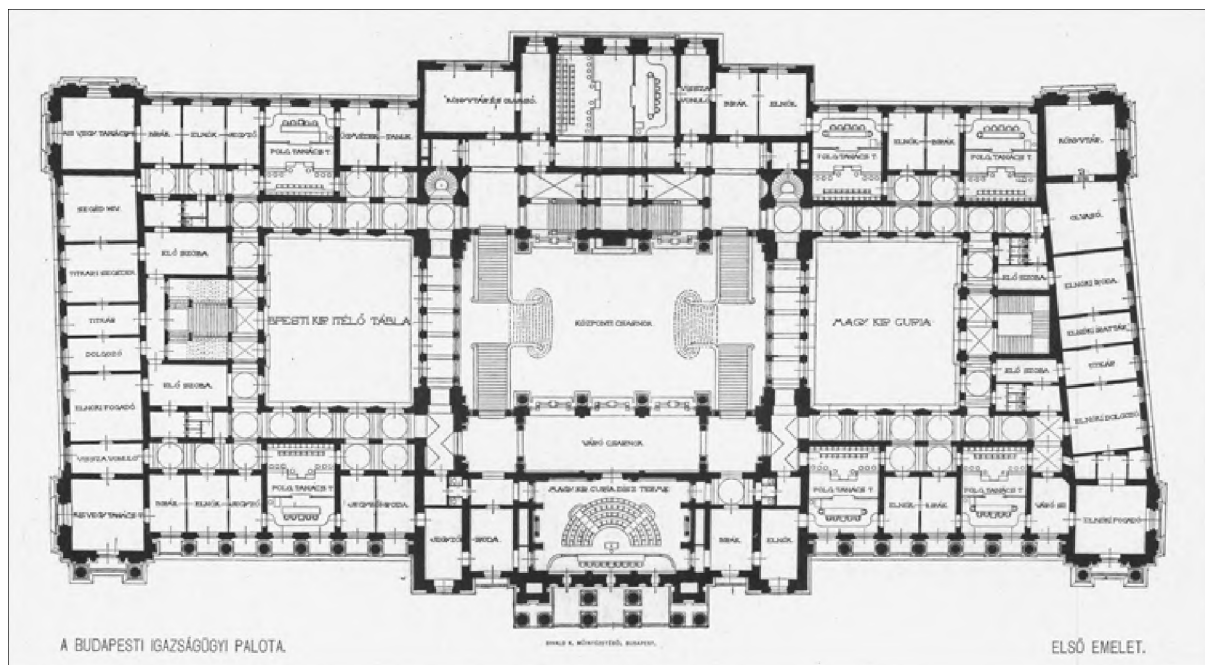
„Közepén a háromnyílású tömör alépítményen nyolc korinthusi oszlopból álló oromzatos csarnok emelkedik, felette magas attika fallal. Ezt a középrészt jobbról-balról két 50 m magas pilon foglalja be, ezek tompán végződnek és felső részüket ablaknyílások törik át. A tornyok folytatásában jobbra-balra hét-hét ablakos homlokzatrész látható, melynek földszintje erőteljes rusztika kövekből épült, a két felső emeletet pedig, jón oszlopok foglalják egybe; ez oszlopok felet erőteljes párkány és attika falazat alkotja a bevezető részét.”⁴¹ Ez az erőteljes rusztika óhatatlanul felidézi a badeni épületeknél is megjelent szimbolikát: a törvényt, amely az igazságszolgáltatás alapja.

Míg formában a Reichstaggal rokonítható a ház, addig alaprajzi elrendezésében inkább a többi igazságügyi palota megoldásait tükrözi. Nem véletlenül, hiszen egy bírósági épületről van szó, amelyben – mindemellett, hogy a két, nagyjából azonos tégienyű felsőbíróság funkcionálisan is kettéosztja az épületet – a bírósági jellegből következik a közlekedő és váróterek fontossága.

Ez a követelmény adja a megoldást: a nagy várócsarnok (Salle des la perdus) kapcsolja össze a két épületrészt, s egyúttal központi szinten szervezi az épületen belüli közlekedést. Egy ilyen központi várócsarnok jellemzően – a fényviszonyokra tekintettel – két belső udvarra tagolja az épület-tömböt, miként ez jól látható a lipcsei vagy a müncheni igazságügyi paloták alaprajzán is.

A lipcsei Birodalmi Bíróság. Ludwig Hoffmann, Peter Dybwad, 1888–1895⁴²

A budapesti Igazságügyi Palota első emelete. Hauszmann Alajos, 1893–1896⁴⁵

A Budapesti Igazságügyi Palota esetében is látható ez a megoldás. Az alaprajzot közelebbről tekintve jól felismerhető, hogy a bírósági szervezeti igénynek miként felel meg az építészeti kialakítás – ahogy Hauszmann maga is írta: „Az első és második emeletre osztottam be az elnökséget, a tanácsosokat, bírák, felek és tanúk szobáit, valamint a könyvtárakat és jegyzői hivatalokat. A legfontosabb helyiség ezek közül kétségkívül a tanácssterem, melynek könnyű hozzáférhetőségét a közönség részéről fentartanom és a mellékhelyiségek közé célszerűen beigtatnom kellett. Ennek elérése végett az udvarokat környező épületszárnyak – kettős szobasorral és tágas 3 m széles folyosóval épültek. A terem létesítésére a kettős szobasort egyesítettem, ezzel az az előny is járt, hogy a terem hátsó részében a közönség számára – a kibővített folyosókból avagy előszobából ajtót lehetett nyitni és célszerű közlekedést létesíteni.”⁴³

Az is jól látszik az alaprajz részleteiből, hogy a tanácselnökök kaptak csak külön dolgozószobát, a beosztott bírónak közös szobájuk volt. Továbbá a rajz árulkodik a szervezetről is. Tudjuk az 1868-as polgári perrendtartási törvényt módosító 1881. évi LIX. törvényből, hogy „A m. kir. Curia, ha a felebbvitel öt tagu tanácsban hozott kir. táblai határozat ellen van intézve, vagy a kir. táblákra vonatkozó illetékesség-összeütközési kérdés döntendő el, hét tagu, más ügyekben öt tagu tanácsban határoz”.⁴⁴ Amely rendelkezés a tanácsstermi bírói pulpitus székeinek számában is visszatükröződik.

A kivitelezés

Egy épület életében az egyik legfontosabb pillanat a szünetése, azaz a kivitelezés. A Magyar Királyi Kúria épületének kiviteli dokumentumai arról az alaposágról árul-

kodnak, amely mind a tervező építészt, mind az elkészült tervet jellemezte. Az Országos Bírósági Hivatal (OBH) Műszaki Főosztályának irattárában fellelhető 31 db iparos szerződés⁴⁶, amelyek demonstrálják azt, hogy Hauszmann nagy hangsúlyt fektetett a megfelelő művészek és szakemberek kiválasztására az építkezés folyamán. Hauszmann maga is leírja a palotát bemutató munkájában: „A művészi munkákat nem pályázat, hanem megbízás alapján adtuk ki. Én fölkerestem a művészeket és számot vetve a tehetségükkel, idővel és az illetők előszeretetével egyik vagy másik tárgy irányában, osztottam meg a munkát. Az eljárás oly művészi munkáknál, melyek az építészettel kapcsolatosak, helyesebbnek tartom, mint a pályázatot, mert alkalma van az építésznek befolyani a művész működésére, irányeszmét adni, felvilágosítással szolgálni a dimenziók és a relief erőssége dolgában. Csak így jöhet létre egyöntetű, harmonikus mű, melynél minden egyes tárgynak szerep jut, ami megilleti, és nem fogja magát az egyik a másik rovására érvényesíteni.”⁴⁷

Az iratanyag tartalmazza a mesterekkel kötött szerződéseket. Ezek két csoportba oszthatók. Az egyik csoportba azok a megállapodások tartoznak, amelyek az épület szerkezeti, építészeti kialakítására vonatkoznak. Ezekben az esetekben versenytárgyalást követően egyrészt a „Nagyméltóságú igazságügyi m. kir. Miniszter”, másrészt pedig az adott vállalkozó kötött szerződést egymással nyomtatott blanketták kitöltésével. Egy-egy szerződési dokumentum magában foglalja az iparosnak az adott munka egészére vonatkozó ajánlatát, valamint „Előmeret és árjegyzék” alatt egy tételes árszabást. Mindemellett csatolva voltak a „Vállalati általános föltételek”, valamint a „Vállalati feltételek”, azaz a különös elemei a kötelelemnek. Az általános feltételekből kiderül, hogy az igazságügyi palota építkezésének művezetője (is) Hauszmann Alajos volt, akinek „ebbeli tiszte az összes munka és rész-

lettervek elkészítésén kívül felügyelni arra, hogy vállalkozó az elvállalt összes építési munkákat teljesen a jóváhagyott tervek és jelen általános és különleges feltételek szerint jól, célszerűen, a műszaki igényeknek megfelelőleg és szilárdan hajtsa végre, hogy az összes építési anyagok a kikötött minőségben szállíttassanak és a munkák oly időben eszközöltesenek, hogy az épület befejezésére kitűzött határidő előrelátha-

A Magyar Királyi Igazságügy Miniszteri Hivatal pecsétje a Weigl Antallal kötött szerződésen⁴⁹

tólag megtartassék, általában, hogy a munkálatok minden tekintetben az építési feltételek és a szerződés értelmében pontosan és lelkiismeretesen teljesíttessenek.⁴⁸

A másik csoportba azok a mesterek, művészek tartoznak, akik az épület műtárgyait, falképeit, épületszobrászati elemeit, egyéb szobrait készítették. Őket Hauszmann választotta ki, és személyre szóló felkérést küldött nekik. Ezen mesterek szerződéses dokumentumai tartalmazzák a Hauszmann felkérésére adott válaszlevelet, amelyben visszajelzik – az ár (vállalkozói díj) megjelölésével együtt –, hogy eleget tesznek a kérésnek. Ezek a megállapodások nem blankettára íródtak, hanem kézzel írt egyedi szerződések.

Valamennyi dokumentumcsomag tartalmazza a szerződéseken túl, a nyomtatott formulával megkezdett, majd kézírással részletezett felülvizsgálati jegyzőkönyvet, vala-

mint – amennyiben szükség volt rá – a szintén kézzel írt pót felülvizsgálati jegyzőkönyvet. Ezeket számlák, elszámolások, pénztári kimutatók, kiviteli tervek, rajzok és egyéb releváns csatolmányok egészítik ki. Ezek a vállalkezési szerződések jól demonstrálják egy korabeli, nagy (kiemelt) állami beruházás szerződéskötési folyamatát.

Az OBH nevezett irattárában sajnos nem lelhető fel valamennyi kivitelezési

szerződés, csak az alábbiak, az iratok sorszámaival, a szerződéssel és a tárggyal megjelölve:

13. De Pol Luigi: terazzo munka
14. Forgó és társa: üvegesmunka
15. Paolo Bonetti: kartsi márvány munka
17. Brückner Vilmos: vízvezeték és csatornázás
19. Szabó Antal: műkő és márvány
20. Fischer Sándor: villamos házi jelző és tűzjelző
21. Müller Rezső: irattári állványok
22. Neuschloss Ödön és Marcel: padalati munkák és emelvények
23. Thék Endre: tölgyfabútor és falfalburkolatok
24. Kramer Samu: kárpitozott bútorok
25. Thék Endre: pót asztalos munka
26. Gregersen és Fiai: pót asztalos munka

Thék Endre gváranak számlája (1896)⁵⁰

27. Magyar Asphalt Rt.: aszfalt munka
28. Kramer Samu: pót kárpitosmunka
29. Zsolnay Vilmos: kályhás munka
30. Scholtz Róbert: dísz- és szobafestő munka
32. Mönnich Emil: elektromos óra
33. Haas Fülöp és Fiai: szőnyeg és papírkárpit
34. Magazinér és Weinberger: ablakredőnyök
35. Steiner Ármin és Ferenc: felirati munka
36. Weigl Antal: írómappák
37. Kutschera György: íróasztali felszerelések
38. Buchwald Sándor: kályha felszerelések
39. Köllő Miklós: négy atlant szobor
40. Fadrusz János: két ülő alak a főhomlokzaton
41. Lotz Károly: freskókép a nagycsarnokban
42. Senyei Károly: a nagy diadalszekér
43. Donáth Gyula: két álló alak
44. Róna József: két álló alak
45. Strobl Alajos iskolája: 12 szobor
46. Paolo Triscornia di Ferdo: Iustitia szobor kifaragása
47. Strobl Alajos: Iustitia szobor mintája
48. Zala György: nagy oromzat

Ez a töredékes felsorolás⁵¹ is képet ad ellenben a korabeli iparosság, mesteremberek és művészek köréről, azokról, akiket érdemesnek találtak arra, hogy egy ilyen jelentős középület, mint a budapesti Igazságügyi Palota kivitelezési munkálataiban részt vegyenek. Alighanem ők alkották a korabeli szakma krémjét.⁵²

A fentiek közül – példaként – jelenjen meg Senyei Károly szobrász levele Hauszmann Tanár úrhoz, amelyben visszajelzi, hogy vállalja a munkát. „Egy diadalszekér (Triga) geniussal és három ló alakkal, a vázlat az egyharmad nagyságú segédminta és az eredeti minta 6.00 m

magas 4.60 m széles és 5.50 m hosszúságban gypsben előállítva, továbbá nevezett nagyságban vörösrézben való teljes kivitele a felállítással együtt 45000 forint, azaz negyvenötezer ó. é. forint.”⁵³ E példa kiválasztásában nem utolsósorban az játszott szerepet, hogy a vázlatrajz is fennmaradt az iratsomóban, s így összevethető, hogyan lett a tervből valóság.

Epilógus

A Magyar Királyi Kúria épületéről, a budapesti Igazságügyi Palotáról nehéz új információt közölni, hiszen története viszonylag széles körben és jól ismert. Ennek ellenére az ismereteink újbóli rendszerbe foglalása talán adhat olyat, amely rávilágít ennek a háznak a jelentőségére. Egy olyan házra, amely ma is áll, s várhatóan a közeljövőben visszakaphatja eredeti funkcióját, s ismét elfoglalhatja méltó helyét az európai felsőbírói épületek sorában.

Ez a ház maga egy ízig-vérig bírói épület, függetlenül attól, hogy mikor milyen funkcióval töltötték meg az elmúlt 120 év során. Bírói épület, hiszen *annak épült*, s ezért rendelkezik minden olyan tulajdonsággal, amellyel a (korabeli) bírói épületek.

E tanulmány célja egy olyan kontextusba ágyazás volt, amely két távol esőnek tűnő terület metszetével esik egybe: a jog és az építészet kapcsolatáéval. Miként a bevezető utalt rá, a bírói épületek, s körükben is az ún. igazságügyi paloták azok, amelyek megtestesítik a fizikai valóságban az igazságszolgáltatás világát. Egy olyan világot, amely mindenkor, még a legzordabb történelmi időkben is tükrözött valamiféle *méltóságot*, amelynek egyik meghatározó forrása maga a ház, az épület volt.

Vázlatrajz a főhomlokzat diadalszekeréről és az elkészült szobor napjainkban⁵⁴

Jegyzetek

- ¹ Gephart, Werner: Versteinerte Rechtskultur. Zur kultursoziologischen Analyse von Gerichtsbauten. In *Vorträge zur Justizforschung. Geschichte und Theorie. Band 1*. Szerk. Heinz Mohnhaupt – Dieter Simon Frankfurt am Main, 1992, Vittorio Klostermann, 411. p.
- ² Vö. Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási rendszer kialakulása 1867–1875*. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó, 26–31. p.; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996, Zala Megyei Bíróság – Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, 213. p.; Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998, Multiplex Media – Debrecen University Press, 121. p.
- ³ Vö. Megyeri-Pálffy Zoltán: Vármegyházak a történelmi Magyarországon az 1870-es közigazgatási reform után. In *Tanulmánykötet a 6. Báthory-Brassai nemzetközi konferencia előadásaiából: 12. kötet*. Szerk. Rajnai Zoltán – Fregan Beatrix – Marosné Kuna Zsuzsanna – Ozsváth Judit. Budapest, 2015, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola, 446–461. p.
- ⁴ Az 1890-es évszám kiemelt helyet foglal el a szervezeti reformok körében, hiszen ekkor alakították át az ítélőtáblák rendszerét. Vö. többek között Antal Tamás: A debreceni királyi ítélőtábla felállításának és Puky Gyula elnökségének története. In *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIX*. Debrecen, 2002–2003, 215–230. p.; Balogh Judit: A Debreceni Itélőtábla rövid története. In *10 éves a Debreceni Itélőtábla*. Szerk. Szilágyiné dr. Karsai Andrea. Debrecen, 2015, Debreceni Itélőtábla, 14–26. p.
- ⁵ Vö. Stipta 1998: i. m. 125. p.
- ⁶ 1871:XXXI. tc. 32. és 34. §.
- ⁷ Az állam anyagi lehetőségei ellenben hosszú évekre konzerválták azt az állapotot, hogy az állami bíróságok továbbra is önkormányzati/közigazgatási épületekben kénytelenek működni. Ilyen átmenetiség jellemezte ezt az időszakot Debrecenben is. Vö. Papp József: *Törvénykezési helyszínek Debrecenben a 20. századig*. In *Jogszolgáltatás Debrecenben*. Szerk. Megyeri-Pálffy Zoltán. Debrecen, 2015, Debreceni Törvényszék, 29–39. p.
- ⁸ Klemmer, Klemens – Wassermann, Rudolf – Wessel, Thomas Michael: *Deutsche Gerichtsgebäude. Von der Dorflinde über den Justizpalast zum Haus des Rechts*. München, 1993, Verlag C. H. Beck, 28. p.
- ⁹ Vö. Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 30–39. p.
- ¹⁰ Schall, Konrad: *Gerichtsbauwesen 1803–1918 im Spiegel von Gerichtsverfassung und Prozedurordnungen – dargestellt am Beispiel Badens*. Inauguraldissertation, Schwäbisch Hall, 1994.
- ¹¹ Schall 1994: i. m. 52. p.
- ¹² Schall 1994: i. m. 65. p.
- ¹³ Schall 1994: i. m. 68–69. p.
- ¹⁴ Schall 1994: i. m. 125. p.
- ¹⁵ „Nyerskő falazat durván kinagyolt vagy mesterségesen érdessé tett felületű kövekből.” Lásd Bakos Ferenc (szerk.): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. „Rusztika” szócikk. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó, 745. p.
- A szimbolika mellett azt is meg kell jegyezni, hogy a rusztikázás, kváderezés a kor igen elterjedt történelmi stílusok, köztük a neoreneszánsz fontos jellemzője.
- ¹⁶ Schall 1994: i. m. 127. p.
- ¹⁷ Vö. *Handbuch der Architektur 7. Halbband, Heft 1: Gebäude für Verwaltung, Rechtspflege und Gesetzgebung; Militärbauten. – Stadt- und Rathäuser: Gebäude für Ministerien*. Darmstadt, 1887; Klagen, Ludwig (szerk.): *Grundrissvorbilder von Gebäuden aller Art. 13. Gebäude für Justizzwecke*. Lipcse, 1891, Baumgärtner's Buchhandlung.
- ¹⁸ Klagen, Ludwig (szerk.): *Grundrissvorbilder von Gebäuden aller Art. 13. Gebäude für Justizzwecke*. Lipcse, 1891, Baumgärtner's Buchhandlung, 1656. p.
- ¹⁹ Vö. Sisa József (szerk.): *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet*. Budapest, 2013, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Osiris Kiadó, 338–339. p.
- ²⁰ A legfontosabb építészeti periodikák a 19. század második feléből: *Építési Ipar* (később *Építő Ipar, Építő Művészet*), *Budapester Bauzeitung* (később *Bauzeitung für Ungarn*), *Magyar Mérnök – és Építészegylet Közlönye*. Vö. Marótyz Katalin: Mintakövetés és invenció a XIX. század második felének budapesti építészetében. *Építés – Építészettudomány*, 33 (1/2), 2005, 36–37. p.
- ²¹ Sisa (szerk.) 2013: i. m. 345. p.
- ²² *Révai Nagy Lexikona. III. kötet*. Bírósági épületek. <http://mek.oszk.hu/06700/06758/pdf/revai03.pdf> (letöltés: 2014. 01. 27.)
- ²³ A magyar bírósági épületekről lásd még Pusztai László: A bírósági épület. In Kállay István – Pusztai László – Stipta István: *Bírósági épületek Magyarországon*. Budapest, 1993, HG & Társa Kiadó, 33–51. p.; Kengyel Miklós: *Perkultúra. A bíróságok világa. A világ bíróságai*. Budapest–Pécs, 2011, Dialóg Campus Kiadó, 15–137. p.
- ²⁴ A 19. század végén, amikor egyik igazságügyi palota épült fel a másik után, a kifejezés használata, helyessége és magyarossága körül viták keletkeztek. Lásd Antibarbarus: *Törvényház, országház, pályaház*. *Magyar Nyelvőr*, 1897, 26. évf., 415–417. p.
- ²⁵ Ahogy Sisa József fogalmaz a 19. századi városképet meghatározó „palota” mint épület kapcsán: „Stílusár tekintetben az építészeti reprezentáció igénye szerencsésen találkozott a historizmus ezt magas fokon kiszolgáló lehetőségeivel.” Sisa (szerk.) 2013: i. m. 326. p.
- ²⁶ Vö. Klemmer–Wassermann–Wessel 1993: i. m. 36. p.
- ²⁷ Az európai, így a magyar városképféjlődésben fontos szerepet töltek be az újonnan emelt középületek. A közép-európai régióban különösen fontos volt a reprezentatívítás, hiszen a különböző társadalmi tényezőkhöz (uralkodó, állam, önkormányzat stb.) kapcsolódó épületek szimbolizálták az építetőt és a funkciót egyaránt. Lásd erről pl. Moravánszky Ákos: *Versengő látomások. Esztétikai újítás és társadalmi program az Osztrák–Magyar Monarchia építészetében 1867–1918*. Budapest, 1998, Vince Kiadó, 31–32. p.
- ²⁸ Hauszmann Alajos: *A budapesti Igazságügyi Palota*. (Budapest, 1901, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1. p.
- ²⁹ Vö. Gerle János (szerk.): *Az építészet mesterei. Hauszmann Alajos*. Budapest, 2002, Holnap Kiadó, 131–311. p.
- ³⁰ Hauszmann 1901: i. m. 1. p.
- ³¹ Gerle (szerk.) 2002: i. m. 183–184. p.
- ³² Hauszmann 1901: i. m. 1. p.
- ³³ A Kúria régi épülete a Curia utca és a Ferenciek tere sarkán helyezkedett el. A 18. századi épület a 19. században már nem tudta kielégíteni a legfelsőbb szintű bíráskodás igényeit. Először ennek helyén kívántak új épületet emelni (Szkalnitzky Antal és Koch Henrik meg is bízták a tervezéssel, ebben segédkezett Hauszmann), végül az ügyben felállított szakbizottsági vizsgálat, majd Mailáth György országbíró javaslatára másik helyszínt jelöltek ki. Vö. Bódiné Beliznai Kinga: *120 éves az Igazságügyi Palota*. Budapest, 2016, HVG-ORAC, 11–17. p.
- ³⁴ Vö. Klemmer–Wassermann–Wessel 1993: i. m. 36–37. p.
- ³⁵ Klemmer, Klemens – Wassermann, Rudolf – Wessel, Thomas Michael: *Deutsche Gerichtsgebäude. Von der Dorflinde über den Justizpalast zum Haus des Rechts*. München, 1993, Verlag C. H. Beck, 36. p.
- ³⁶ Ezt a megállapítást Ybl Ervin nyomán többen átvették. Vö. Ybl Ervin: *A Magyar Nemzeti Galéria Palotája*. Budapest, 1960, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 11–12. p.
- ³⁷ Vö. Seidl Ambrus (szerk.): *Hauszmann Alajos Naplója. Építész a századfordulón*. Budapest, 1997, Gondolat, 21. p.
- ³⁸ Gerle (szerk.) 2002: i. m. 95. p.
- ³⁹ Ybl Ervin: *A Magyar Nemzeti Galéria Palotája*. Budapest, 1960, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 12–13. p.
- ⁴⁰ Hauszmann 1901: i. m. 3. p.

- ⁴¹ Hauszmann 1901: i. m. 3. p.
⁴² *Das Bundesverwaltungsgericht in Leipzig. Restaurierung und Umbau des ehemaligen Reichsgerichtsgebäudes.* Leipzig, 2002, Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen, 9. p.
⁴³ Hauszmann 1901: i. m. 2–3. p.
⁴⁴ 1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868.LIV. törvénycikk módosítása tárgyában. 3. §
⁴⁵ Hauszmann Alajos: *A budapesti Igazságügyi Palota.* Budapest, 1901, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság.
⁴⁶ OBH Műszaki Főosztály Irattára. Curia épülete szerződések, rajzok.
⁴⁷ Hauszmann 1901: i. m. 3–4. p.
⁴⁸ OBH Műszaki Főosztály Irattára. Curia épülete szerződések, rajzok.
⁴⁹ OBH Műszaki Főosztály Irattára. Curia épülete szerződések, rajzok.

- ⁵⁰ OBH Műszaki Főosztály Irattára. Curia épülete szerződések, rajzok.
⁵¹ Egyéb forrásokból ismerjük még a következő művészeket és munkáit: Bruck Lajos: A király és a királyné képmásai a Kúria dísztermében; Vastagh György: A király képmása az ítélőtábla dísztermében; Keleti Gusztáv és Ebner Lajos tanítványai: a termek királyképei; Telepy Károly: az országbírák és személynökök képeinek restaurálása. Vö. Hauszmann 1901: i. m. 3. p. Lásd még a mesterekről: Bugár-Mészáros Károly: *A Kúria épülete.* Budapest, 2013, OBH, 45. p.
⁵² Vö. Sisa (szerk.) 2013: i. m. 556–580. p.
⁵³ OBH Műszaki Főosztály Irattára. Curia épülete szerződések, rajzok.
⁵⁴ OBH Műszaki Főosztály Irattára. Curia épülete szerződések, rajzok. Fotó: Megyeri-Pálffy Zoltán, 2016.

Koncz Ibolya Katalin

A Hatásköri Bíróság Magyarországon

„Bírónak neveztetik az a személy, a ki a törvény kiszolgáltatásának tisztével bír; ki a vitás kérdést a jog szerint eldönti, azaz: igazságot szolgáltat a népnek.” (Werbőczy István)

„Az igazság embere többet ér, mint a jog embere. De a joghoz ragaszkodó bíró csak ezzel a ragaszkodással és csakis ezzel válik igazságos bíróvá.” (Báró dr. Wlassics Gyula)

1. Polgári állam – a hatalmi ágak szétválasztása

A polgári állam alkotmányjogi alaptétele a hatalmi ágak Montesquieu által meghatározott követelményeknek¹ megfelelő szétválasztása. Művének alap gondolata az abszolutista államhatalommal szembeni bizalmatlanság. Az általa meghatározott modellben a három hatalom ellenőrzi egymást, és a hatalom korlátozásával a polgárok szabadságát garantálja. Tehát jogállamban a bírói hatalmat el kell választani a végrehajtó hatalom gyakorlásától, továbbá minden más feladatot, melyet az államhatalomnak az igazságszolgáltatásban az ítélkezésen kívül végeznie kell (igazságügyi igazgatás, rendőri tevékenység, vádképviselés) a bíróságoktól elkülönült hatóságokra kell bízni (igazságügyi kormányzat, rendőrség, ügyészség). Hazánkban az 1869. évi IV. törvénycikk deklarálta a bírói és a végrehajtói hatalom különválasztását.²

Az államhatalom megosztásából következik, hogy az egyes ügyek különböző hatalmi ágak ügykörébe tartoznak. Habár a hatóságok hatáskörét meghatározó

szabályoknak egyértelműnek és világosnak kell lenniük, mégis sokszor merült fel kétség afelől, hogy mely hatóságot illeti az ügyben való eljárás joga. A hatásköri szabályok nem tartalmaztak mindig szabatos meghatározásokat, amelynek következtében gyakran fordult elő olyan eset, hogy ugyanarra az ügyre vonatkozóan hatáskör kérdésében több hatóság ellentétes álláspontot foglalt el.³ Ez kétféleképpen fordulhatott elő. Vagy úgy, hogy több hatóság közül egy sem tartotta az ügyet hatáskörébe tartozónak, vagy úgy, hogy az ügyet több hatóság is a maga hatáskörébe tartozónak tekintette. Ha az összeütközés ugyanannak a hatalmi ág körébe tartozó hatóságok között merült fel, akkor abban a hatalmi ágban nyerhetett elintézés. A rendes bíróságok között felmerült összeütközéseket az 1881. évi LIX. tc. 7. §-a értelmében a királyi Curia; a közigazgatás egyes ágaiban felmerült összeütközéseket az illető miniszter döntötte el. Ellenben, ha két különböző hatalmi ág került egymással összeütközésbe, akkor már az alapelvek alapján is elvárható, hogy ne az érdekelt fórumok, hanem azoktól különálló harmadik szerv döntse el a vitát. Elsőrendű államérv az államhatalmak hatáskörének szabatos, a jogélet minden területére kiterjedő és világos szabályok által való körülírása, valamint a hatáskörök biztosítása. Alapvető követelmény, hogy a végrehajtó hatalom ne fejlődjék a bírói hatalom rovására és viszont. Az államhatalmak egyensúlya az alkotmány megfelelő működésének, az állam békés fejlődésének legelső feltétele.

2. Az európai modellek

A legtöbb államban külön hatásköri bíróság – független bírói testület a bírói eljárás biztosítékaival – örködött a bírói hatalom és a végrehajtó hatalom között megjelent hatásköri összeütközési ügyekben, úgy, hogy se a bírói hatalom ne ragadj magához a közigazgatás körébe tartozó ügyeket, se a végrehajtó hatalom ne törjön be a bírói területre.

A német birodalmi Gerichtsverfassungsgesetz a hatásköri bíróság szervezését a birodalom egyes tagországai külön törvényhozásának hagyta fenn, kimondta